

Geochemie exogenních procesů

9. Rychlost procesů

Otázky

1. Jak můžeme určit, které procesy budou v přírodě probíhat samovolně?
2. Co nám prozradí, kterým směrem se vyvíjí proces?
3. Z čeho můžeme určit rovnovážný stav systému/procesu?
4. Které procesy nepoběží do rovnováhy, ale proběhnou (více-méně) úplně?

Reakční kinetika

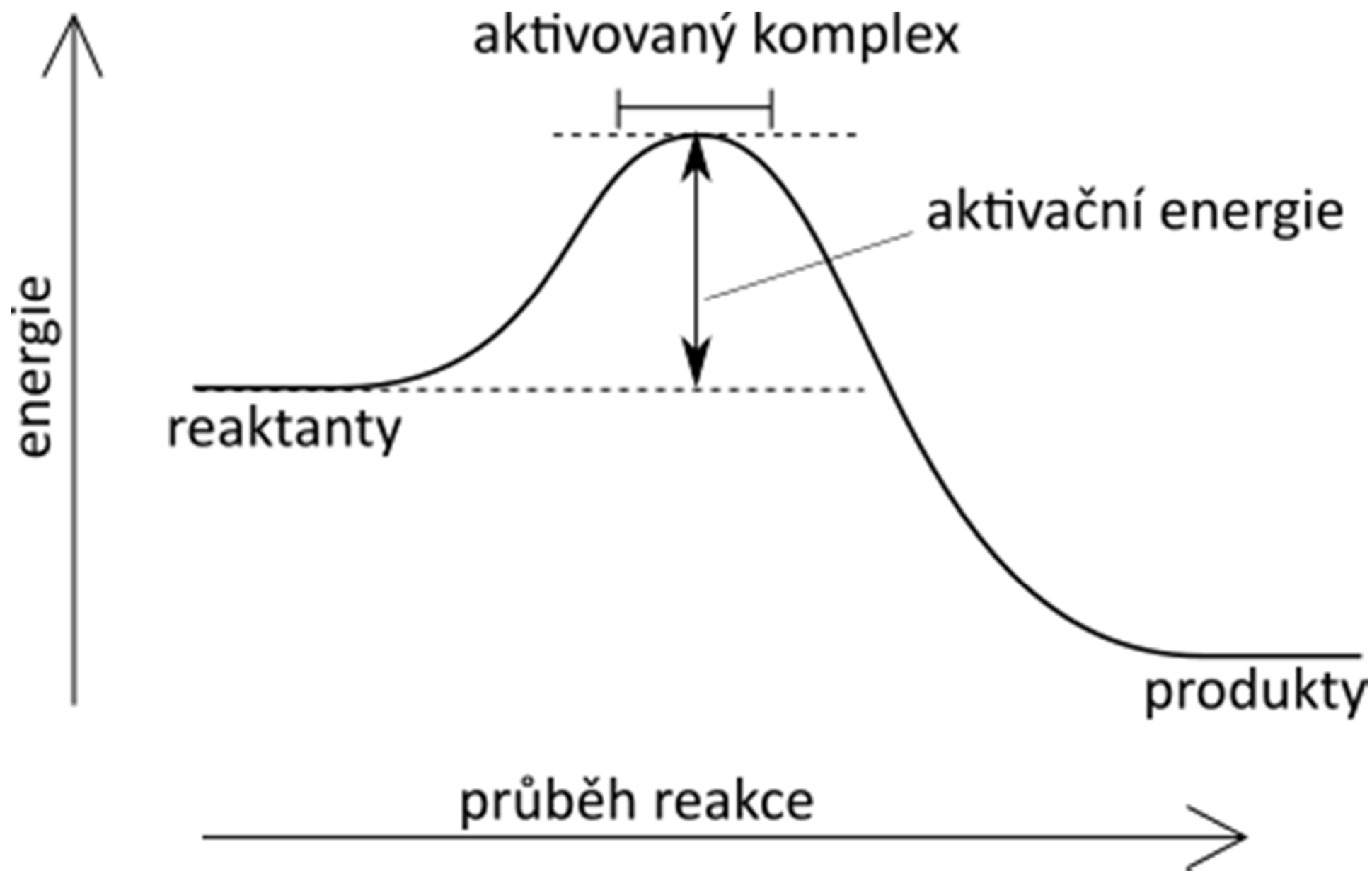
- Studuje rychlost reakcí, které jsou z energetického hlediska uskutečnitelné.
- Rychlost reakce je v podstatě rychlost spotřeby reaktantů a vzniku produktů reakce.
- Jak k reakcím dochází vysvětluje **srážková (kolizní) teorie**

Srážková teorie

- Aby mohla reakce proběhnout, musí být splněno několik podmínek:
  1. Částice reaktantů se musí srazit.
  2. Kolidující částice musí mít dostatečnou energii, má-li dojít k chemické reakci.
  3. V některých případech je potřeba, aby se částice srazily se specifickou orientací (např. nějakou funkční skupinou).

Aktivační energie

- Minimální souhrnná kinetická energie, kterou musí mít částice, aby mohlo dojít k reakci.
- Každá reakce má jinou hodnotu E_A .
- V případě pomalých reakcí je aktivační energie mnohem vyšší než průměrná energie částic – pouze výjimečně pak dochází ke srážkám vedoucím k reakci.
- Občas může být aktivační energie dodána zvenku jako iniciátor a poté už se reakce dál pohání energií, která se při ní uvolňuje.

RYCHLOST PROCESŮ

Přírodní proces

- Sledujeme, že se v průběhu času mění koncentrace látky v roztoku
- Probíhá nějaký proces
- Jak můžu zjistit a vyjádřit jeho rychlost?

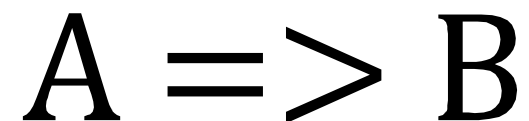
Rychlost procesu

- Obvykle vyjadřujeme změnou obsahu látky v čase – koncentrace, hmotnost, látkové množství, objem

$$d[A]/dt$$

- Tečna křivky koncentrace v čase

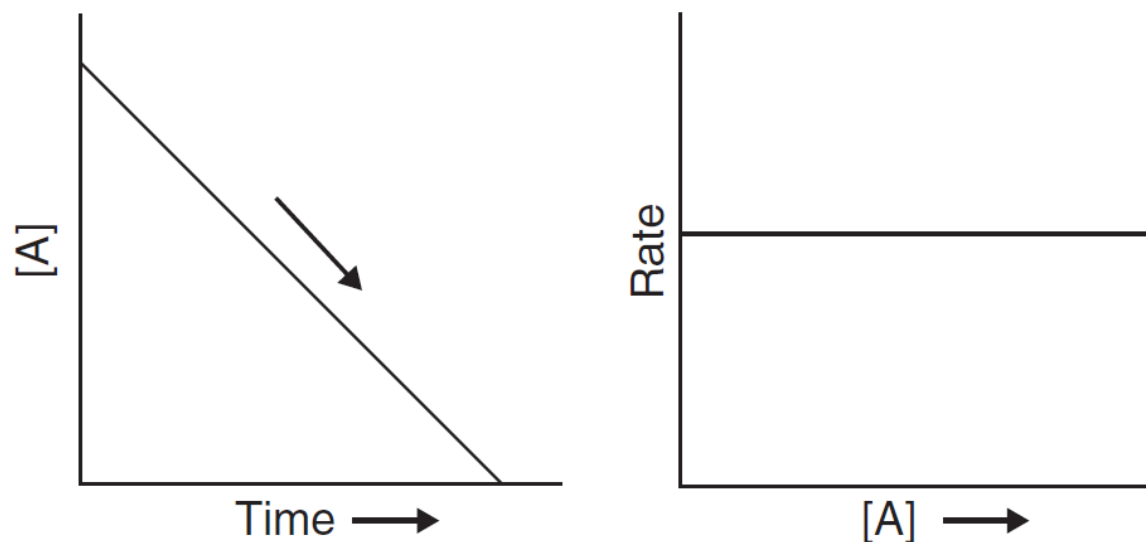
Reakce 0. řádu

$$d[A]/dt = -k$$

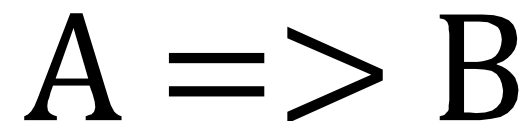
$$[A] = [A]_0 - kt$$

Reakce 0. řádu

Fig. 1.16 Two graphical representations of zeroth (0th)-order chemical reactions, where $[A]$ represents concentration of a chemical species (e.g. ion, mineral or compound). In the example on the left, decrease in concentration of A is linear, and on the right, the rate of change is constant.

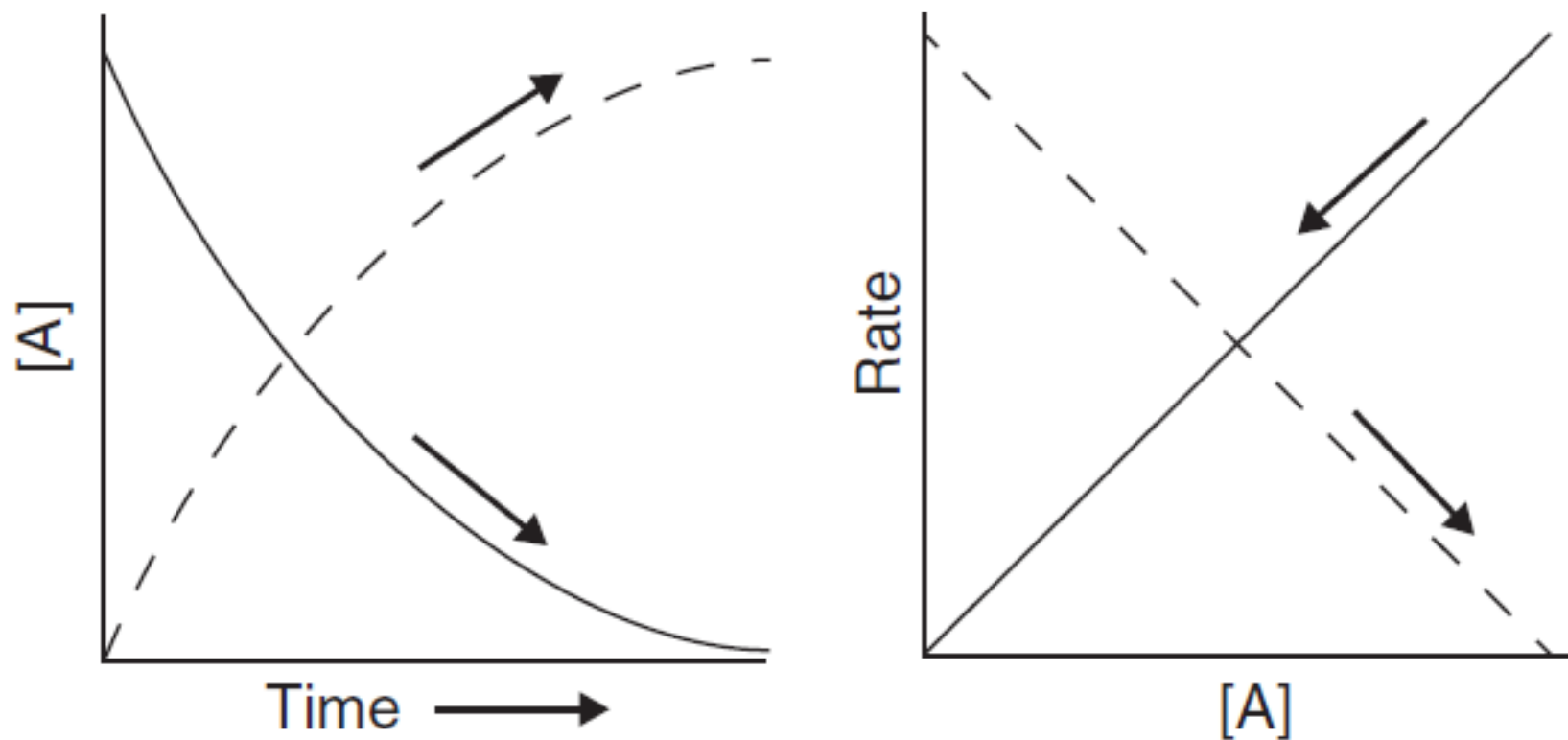
Reakce 1. řádu

$$d[A]/dt = -kA$$

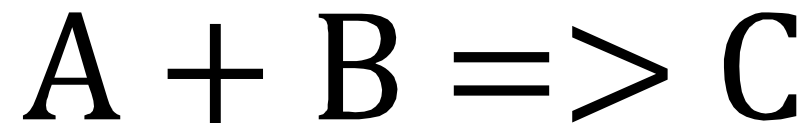
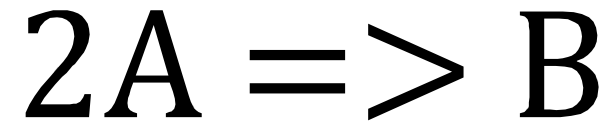
$$[A] = [A]_0 * e^{-kt}$$

Reakce 1. řádu

Fig. 1.17 Two graphical representations of first (1st)-order chemical reactions, where $[A]$ represents concentration of a chemical species. On the left, change in concentration of A is logarithmic (solid line) or exponential (dashed line); on the right, for both cases (increasing or decreasing concentration), rate of change decreases in a linear fashion with time. Arrows in diagrams indicate direction of forward reaction (emphasizing that, on the right, the solid line represents decreasing $[A]$ with time).

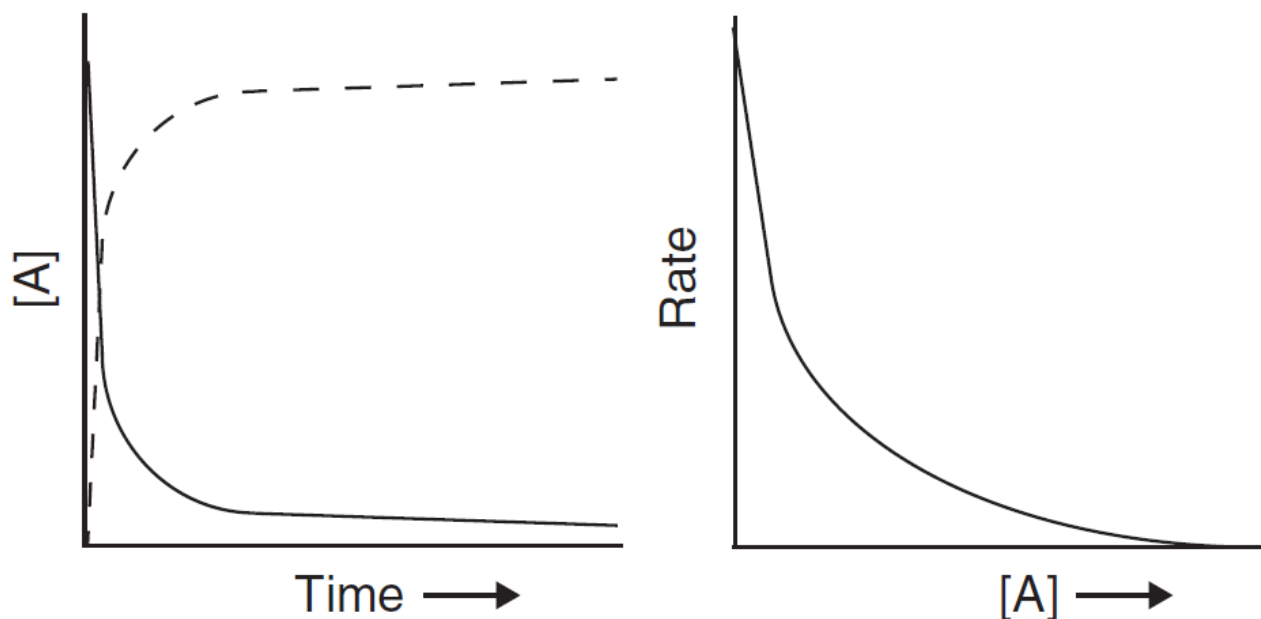
Reakce 2. řádu

$$1/[A] = k * t + C$$

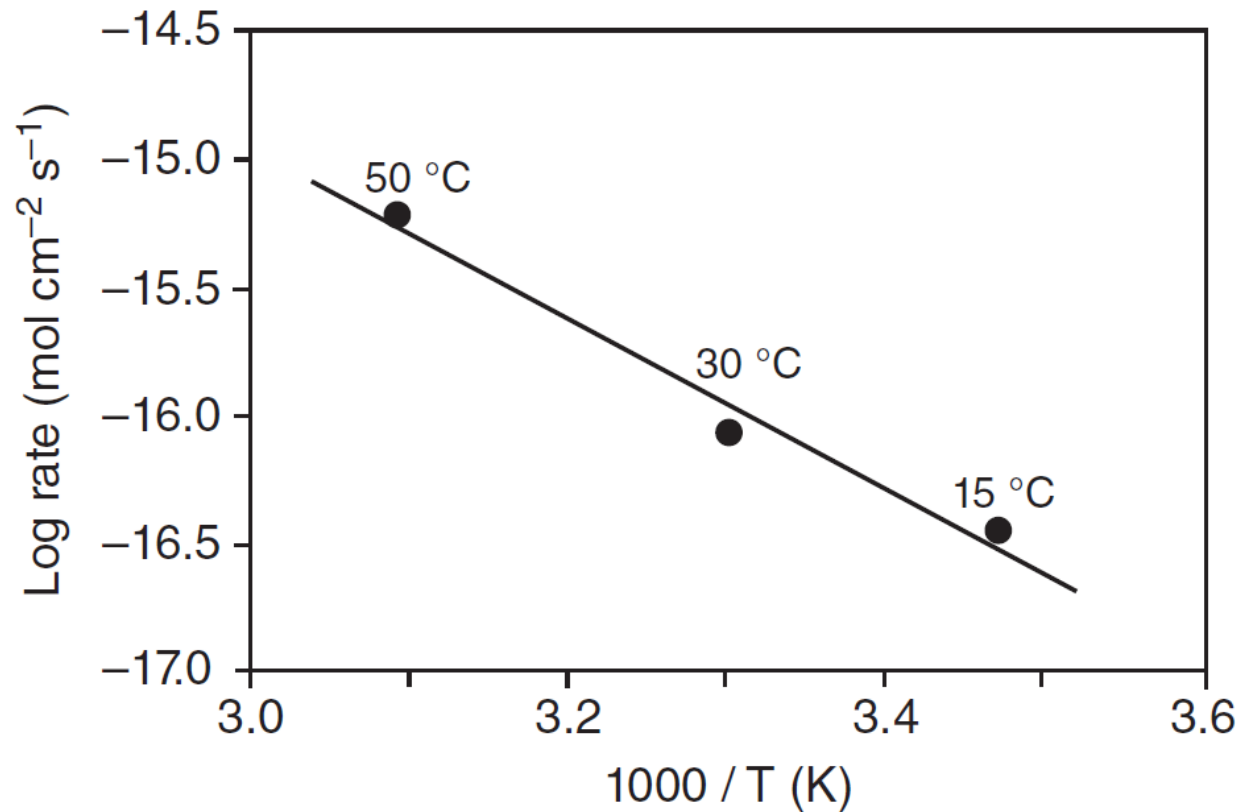
$$1/[A] - 1/[A_0] = k * t$$

Reakce 2. řádu

Fig. 1.18 Two graphical representations of second (2nd)-order chemical reactions, where $[A]$ represents concentration of a chemical species. In the example on the left, $[A]$ decreases exponentially, and on the right, we see that rate of change decreases exponentially with time.

Závislost k na teplotě

$$k = A * e^{-Ea/RT}$$

Fig. 1.19 Effect of temperature on chemical weathering rate of rhyolite as a function of temperature. (Yokoyama and Banfield 2002. Reproduced with permission of Elsevier.)

Čas zdržení

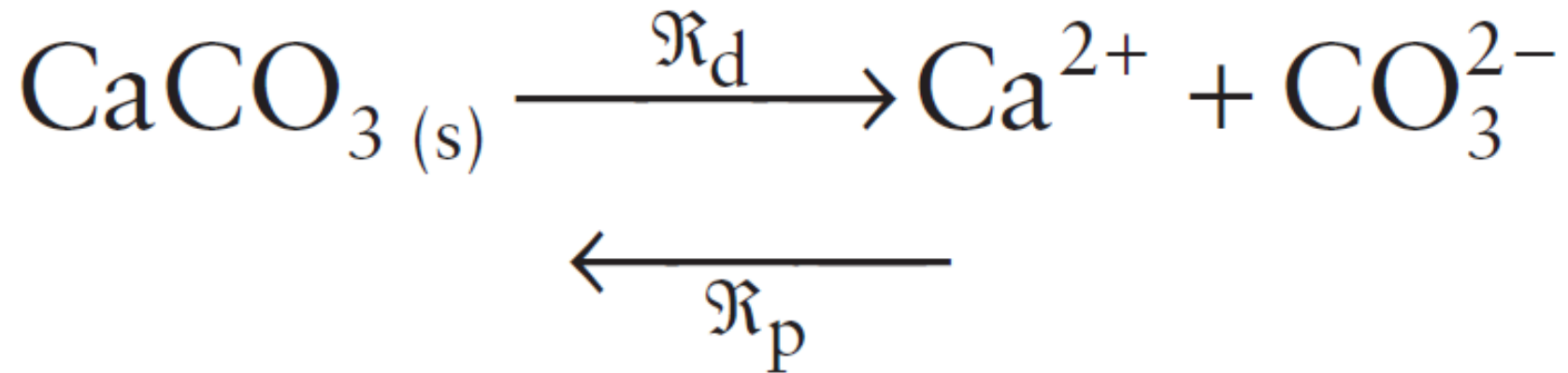
- Čas zdržení je převrácenou hodnotou rychlostní konstanty

$$k = 1/\tau$$

Příklad procesu

ROZPOUŠTĚNÍ KALCITU

Rozpouštění/srážení

$$\Omega_{\text{cal}} = \frac{IAP_{\text{sol}}}{K_{\text{cal}}} = \frac{a_{\text{Ca}^{2+}} a_{\text{CO}_3^{2-}}}{K_{\text{cal}}}$$

Empirický model

Dissolution

$$\mathfrak{R}_d = k_d (1 - \Omega_{\text{cal}})^{n_d}$$

Precipitation

$$\mathfrak{R}_p = k_p (\Omega_{\text{cal}} - 1)^{n_p}$$

$$\log \mathfrak{R}_d = n_d \log (1 - \Omega_{\text{cal}}) + \log k_d$$

$$\log \mathfrak{R}_p = n_p \log (\Omega_{\text{cal}} - 1) + \log k_p$$

- Mohou se výrazně lišit

$$\mathfrak{R}_d(\% \text{ day}^{-1})_{\text{Indian ocean}} = 10^{4.3}(1 - \Omega_{\text{cal}})^{5.2}$$

$$\mathfrak{R}_d(\% \text{ day}^{-1})_{\text{Pacific ocean}} = 10^{2.7}(1 - \Omega_{\text{cal}})^{3.0}$$

$$\mathfrak{R}_d(\% \text{ day}^{-1})_{\text{Atlantic ocean}} = 10^{3.1}(1 - \Omega_{\text{cal}})^{4.5}$$

- Vliv velikosti částic nebo stavu povrchů?

Mechanistický model

- Mechanismus rozpouštění je závislý na pH

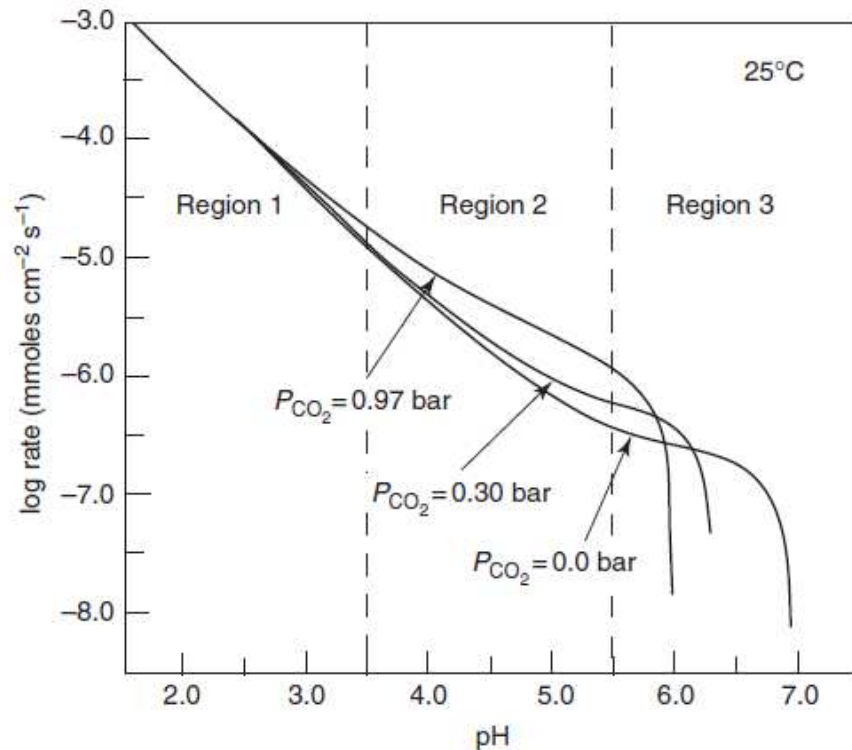
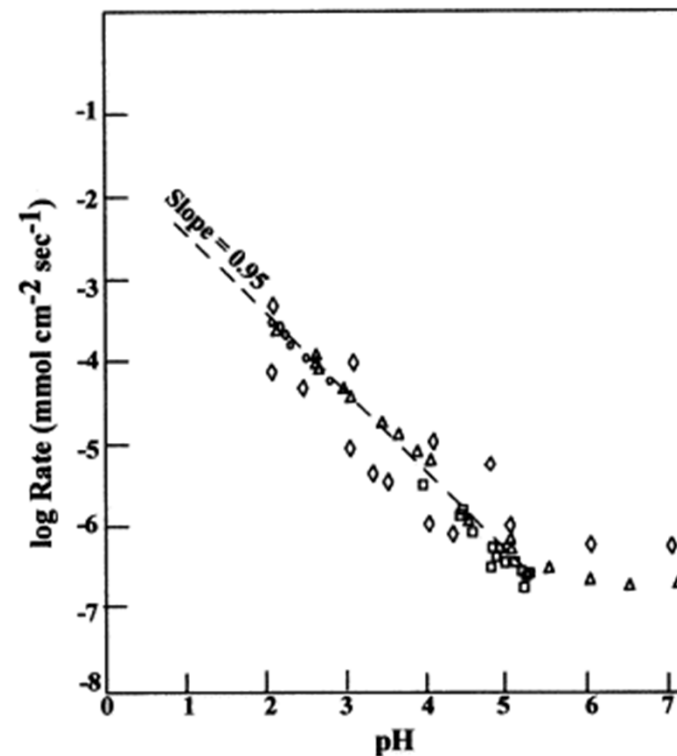

Fig. 9.11 Experimentally determined dissolution rates of calcite (Iceland spar) as a function of bulk fluid pH and P_{CO_2} at 25°C . The results can be divided into three regions: a pH-dependent regime (Region 1), a transition region (Region 2), and a pH-independent region (Region 3) (see text for explanation). The boundaries between the regimes are shown for dissolution at $P_{\text{CO}_2} = 1 \text{ atm}$ but, in general, the boundaries are a function of P_{CO_2} and reaction progress. (After Plummer *et al.*, 1978, Figure 1, p. 186.)

(Modified from Parkhurst et. al. 1979)

← pH dependent → pH independent

Procesy na povrchu kalcitu

1. $CaCO_3 + H^+ \xrightarrow{k_1} Ca^{2+} + HCO_3^-$
2. $CaCO_3 + H_2CO_3^* \xrightarrow{k_2} Ca^{2+} + 2HCO_3^-$
3. $CaCO_3 + H_2O \xrightarrow{k_3} Ca^{2+} + CO_3^{2-} + H^+ \rightarrow Ca^{2+} + HCO_3^- + OH^-$
4. $Ca^{2+} + HCO_3^- \xrightarrow{k_4} CaCO_3 + H^+$

$$\mathcal{R} = k_1 a_{H^+} + k_2 a_{H_2CO_3^*} + k_3 a_{H_2O} - k_4 a_{Ca^{2+}} a_{HCO_3^-}$$

Řízeno difuzí H^+ k povrchu
 $pH < 5$

Řízeno difuzí produktů od povrchu
 $pH > 5$

Rozšíření na přírodní prostředí

KOLEKTOR JAKO REAKTOR

Rezervoárová bilance

$$A = \sum_i I + \sum_i P - \sum_i O - \sum_i L$$

A ... nárůst/úbytek látky v systému

I ... input

P ... produkce

O ... output

L ... ztráta/spotřeba (Loss)

Bilance

- Pokud je A rovno nule, systém se nachází v dynamické rovnováze (ustálený stav)
- Bude obsah systému růst?
- Bude obsah systému klesat?
- Jak dlouho bude trvat ustavení rovnováhy?

Čas zdržení v reaktoru

- Průměrný čas strávený částicí v systému
- Při ustáleném stavu, transport pouze advekcí

$$\tau = \frac{\text{celková hmota}}{\text{hmotová výměna}} = \frac{M_{tot}}{dM_{in(out)}/dt} = \frac{V}{F}$$

τ ... čas zdržení

M_{tot} ... celkový obsah reaktoru

$M_{in(out)}$ ... množství vstupující/vystupující z reaktoru

V ... objem reaktoru

F ... tok do/z reaktoru (jsou v rovnováze)

Vyhodnocení laboratorních dat

ZADÁNÍ ÚKOLU

Požadavky

- Vynést data do grafu
- Určit hodnotu rychlostní konstanty
- Určit čas zadržení
- Určit čas na snížení koncentrace na 50 % výchozí
- Určit čas na snížení koncentrace na 5 % výchozí

Určení času zdržení a rychlostní konstanty z parametrů systému

$$\tau = \frac{\text{celková hmota}}{\text{hmotová výměna}} = \frac{M_{tot}}{dM_{in(out)}/dt} = \frac{V}{F}$$
$$= \frac{1}{k}$$

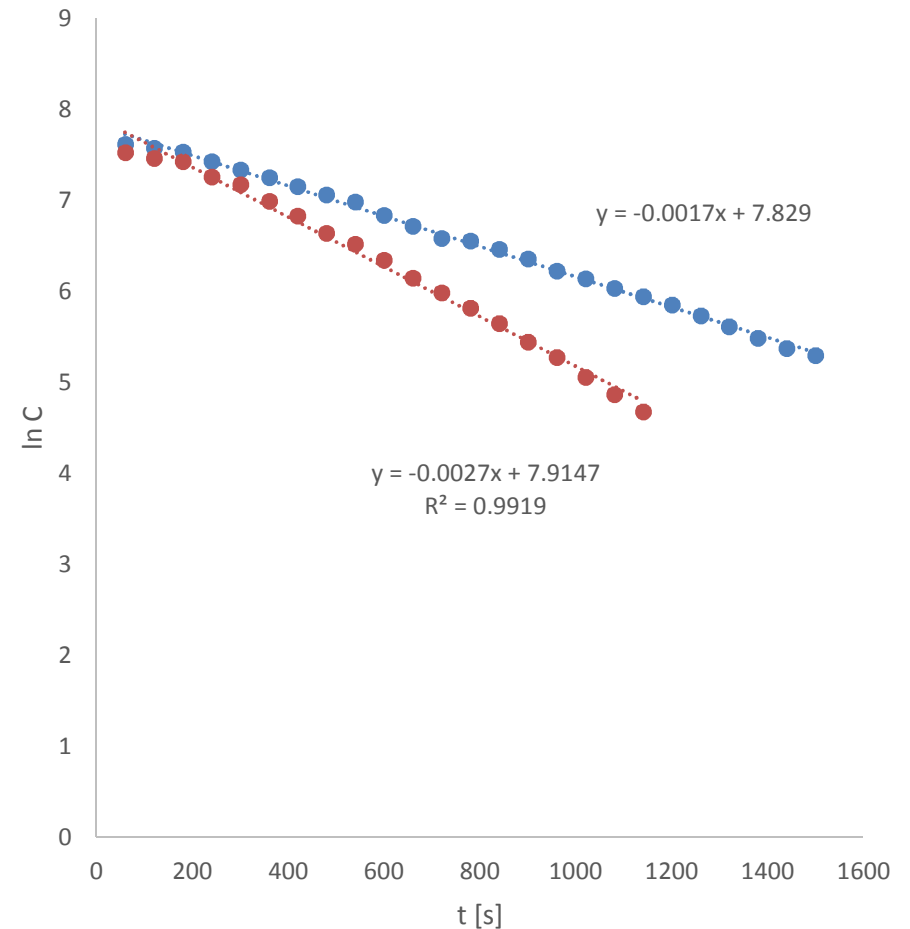
Objem systému: 100 a 150 mL

Tok ze systému: určen měřením v mL/min

Čas zdržení je převrácená hodnota rychlostní konstanty

Určení rychlostní konstanty z experimentálních dat linearizací

- Koncentrace převedeme na přirozený logaritmus
- Vyneseme do grafu proti času
- Proložíme data lineární spojnicí trendu a necháme vypsát rovnici přímky

Určení rychlostní konstanty z experimentálních dat linearizací

- Víme, že jde o proces 1. řádu

$$-d[X]/[X] = kdt$$

- Integrací pro $t=0$ získáme

$$[X] = [X]_0 * e^{-kt}$$

- Zlogaritmováním získáme lineární rovnici a směrnice přímky je rychlostní konstanta

$$\ln[X] = \ln[X]_0 - kt$$

- Můžeme ji snadno odečíst z rovnice získané z grafu!
- Čas zdržení získáme jako převrácenou hodnotu rychlostní konstanty

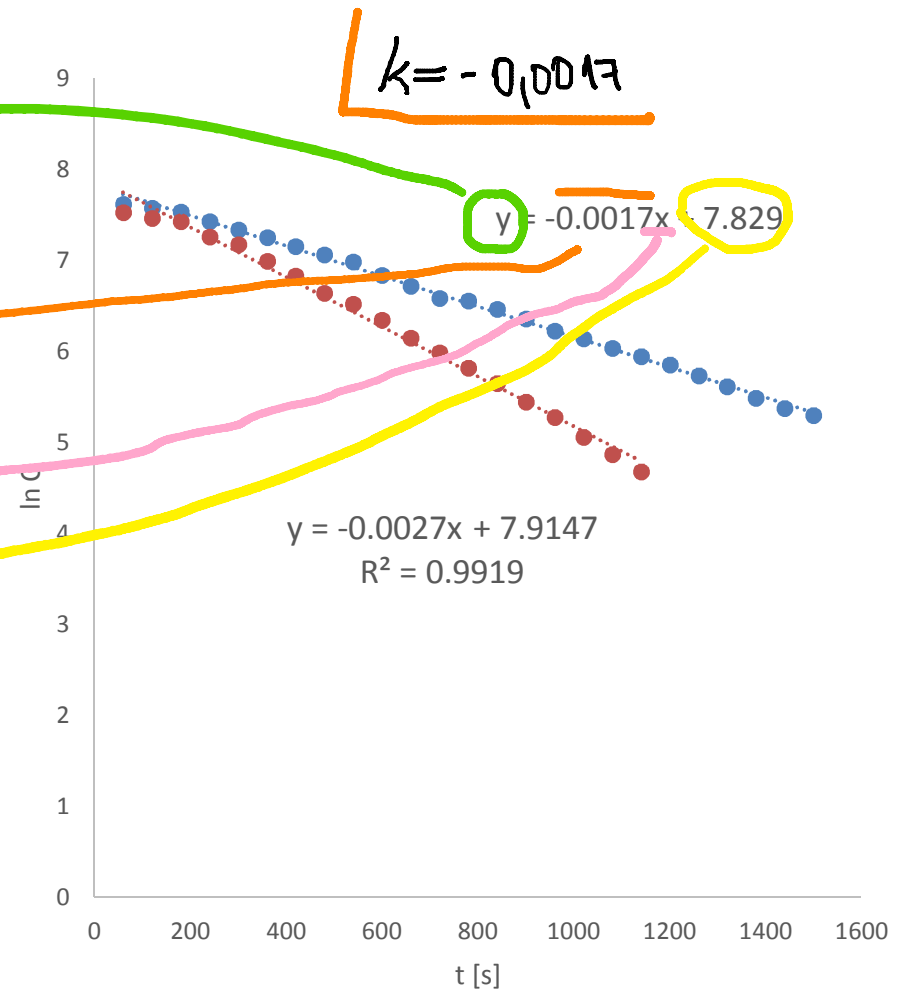

Určení rychlostní konstanty z experimentálních dat linearizací

- Zlogaritmováním získáme lineární rovnici a směrnice přímky je rychlostní konstanta

$$\ln[X] = \ln[X]_0 - kt$$

- Můžeme ji snadno odečíst z rovnice získané z grafu!
- Čas zdržení získáme jako převrácenou hodnotu rychlostní konstanty

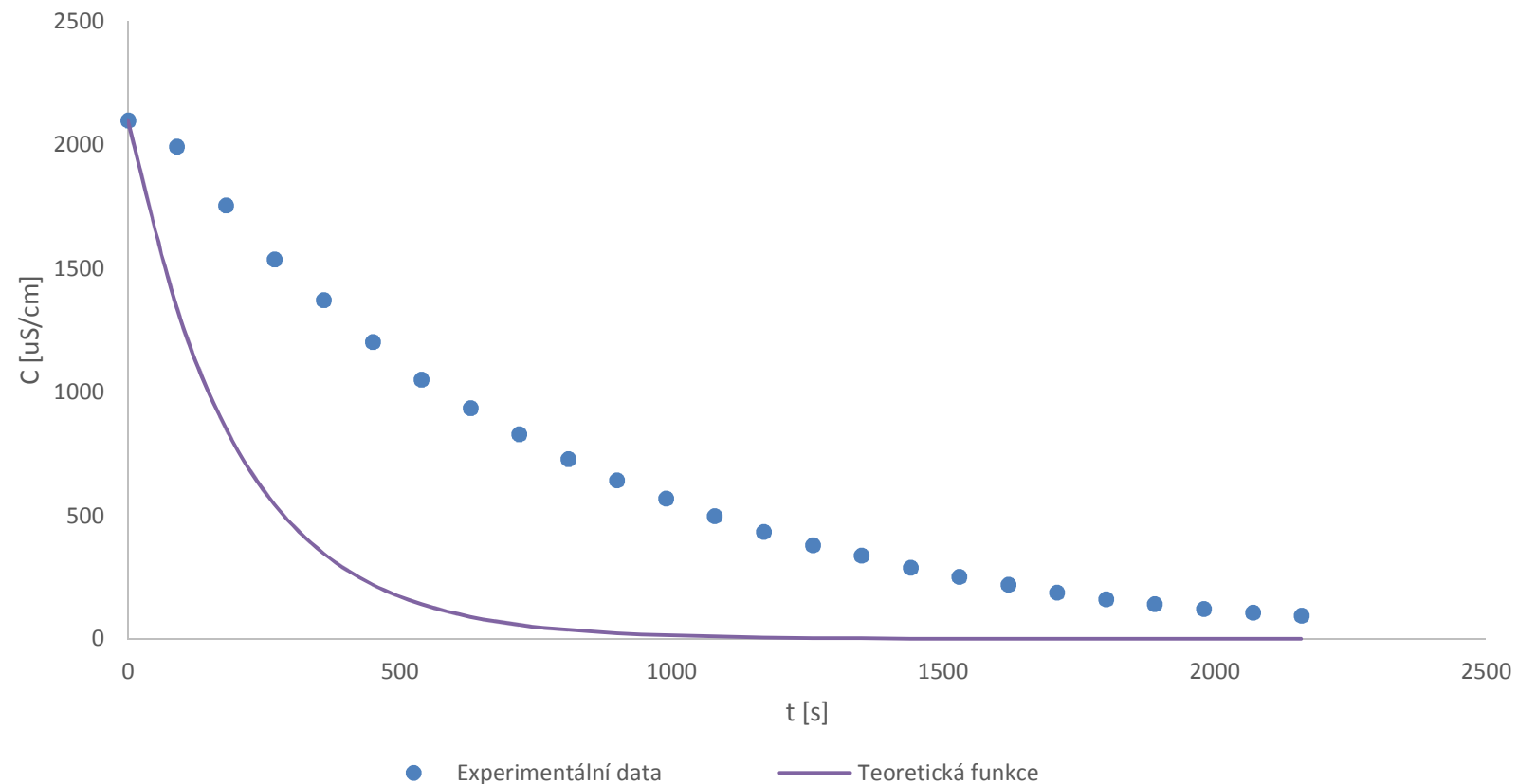
Ve chvíli, kdy neznám výchozí koncentraci, mohu rovnici využít k odhadu.

Určení rychlostní konstanty regresní analýzou fenomenologické funkce

- Předpokládáme, že proces je 1. řádu
- Víme, že koncentraci zjistíme pomocí vztahu
$$[X] = [X]_0 * e^{-kt}$$
- Spočítáme si pro naše měření dosazením do rovnice teoretické hodnoty koncentrace pro časy, ve kterých jsme měřili
- Pro výpočet si zvolíme nějakou hodnotu $k \rightarrow$ např. $-0,005 \text{ [s}^{-1}\text{]}$
- Vyneseme teoretická data do grafu společně s daty z experimentu

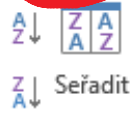
Určení rychlostní konstanty regresní analýzou

- Vyneseme teoretická data do grafu společně s daty z experimentu

Určení rychlostní konstanty regresní analýzou

- Řešíme pomocí metody nejmenších čtverců:
  - v každém bodě x hledáme **rozdíl (odchylku)** mezi y -souřadnicí experimentálního bodu a y -souřadnicí bodu, ležícího na teoretické křivce.
  - odchylky **umocníme** na druhou (abychom předešli eliminaci stejných odchylek s opačným znaménkem) a „čtverce odchylek“ **sečteme** (suma odchylek)
  - měníme (hledáme) **parametry** teoretické křivky (směrnice, koeficienty) tak, aby byl součet minimální
- Najít správný parametr můžeme funkcí Excelu „Řešitel“
- Čas zdržení je převrácená hodnota rychl. konstanty

Seřadit

Filtr

Vymazat

Použít znovu

Upřesnit

Text do sloupců

Odebrat duplicity

Ověření dat

Dynamické doplňování

Sloučit

Relace

Spravovat datový model

Citlivostní analýza

List prognózy

Seskupit

Oddělit

Souhrn

Řešitel

Seřadit a filtrovat

Datové nástroje

Prognóza

Osnova

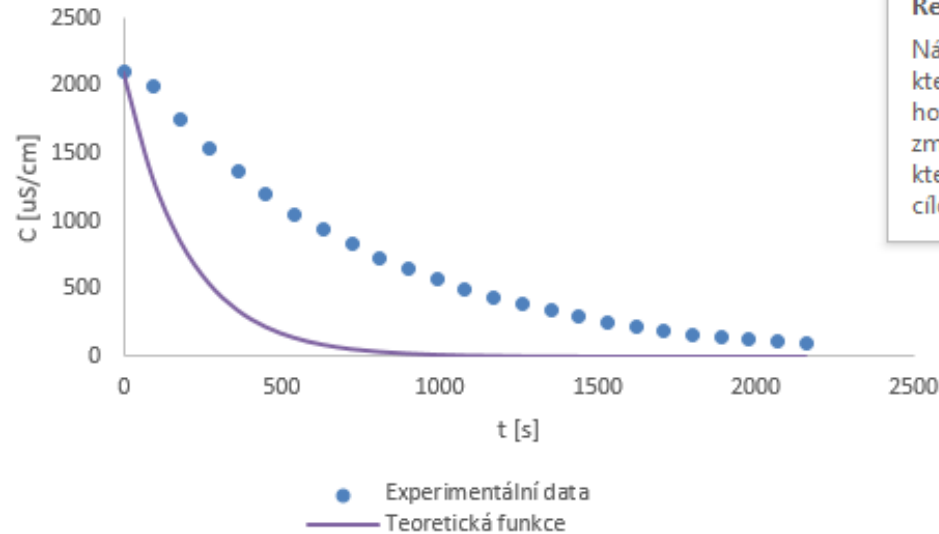
Analýza

$$[X] = [X]_0 * e^{-kt}$$

t [min.]	t[s]	C [μS/cm]	CT [μS/cm]	Δ2
0	0	2100	2100	0
1.5	90	1994	1339.01912	429000
3	180	1756	853.796285	813971.5
4.5	270	1538	544.404547	987231.9
6	360	1373	347.127665	1052414
7.5	450	1204	221.338372	965623.9
9	540	1052	141.131577	829681.3
10.5	630	936	89.9894664	715733.8
12	720	829	57.3798171	595397.7
13.5	810	730	36.5869867	480821.6
15	900	644	23.3288927	385232.6
16.5	990	569	14.8751588	307054.3
18	1080	498	9.48481998	238647.1
19.5	1170	435	6.04778823	184000
21	1260	380	3.85624003	141484.1
22.5	1350	338	2.4588472	112587.9
24	1440	291	1.5678302	83770.98
25.5	1530	252	0.99969267	63001.15
27	1620	222	0.63743219	49001.39
28.5	1710	189	0.40644471	35567.53
30	1800	162	0.25916059	26160.1
31.5	1890	141.9	0.16524809	20088.74
33	1980	123.3	0.10536683	15176.92
34.5	2070	107.7	0.06718486	11584.82
36	2160	95.8	0.04283896	9169.434

Suma 8552403

k = -0.005

Řešitel

Nástroj citlivostní analýzy, který vyhledá optimální hodnotu cílové buňky změnou hodnot v buňkách, které se používají k výpočtu cílové buňky.

Parametry Řešitele

Účelová funkce:

\$\$\$30

Hledat: Max

Min

Hodnota:

0

Proměnné modelu:

\$\$\$31

Omezující podmínky:

Přidat

Změnit

Odstranit

Vynulovat vše

Načíst nebo uložit

Nastavit podmínky nezápornosti

Vyberte metodu řešení:

Gradientní metoda

Možnosti

Metoda řešení

Simplexovou metodu zvolte pro lineární optimalizační problémy, Gradientní metodu pro hladké nelineární problémy a Evoluční algoritmus pro nehladké nelineární problémy.

Nápověda

Řešit

Zavřít

$$[X] = [X]_0 * e^{-kt}$$

C [μS/cm]	CT [μS/cm]	Δ2
2100	2100	0
1994	1339.01912	429000
1756	853.796285	813971.5
1538	544.404547	987231.9
1373	347.127665	1052414
1204	221.338372	965623.9
1052	141.131577	829681.3
936	89.9894664	715733.8
829	57.3798171	595397.7
730	36.5869867	480821.6
644	23.3288927	385232.6
569	14.8751588	307054.3
498	9.48481998	238647.1
435	6.04778823	184000
380	3.85624003	141484.1
338	2.4588472	112587.9
291	1.5678302	83770.98
252	0.99969267	63001.15
222	0.63743219	49001.39
189	0.40644471	35567.53
162	0.25916059	26160.1
141.9	0.16524809	20088.74
123.3	0.10536683	15176.92
107.7	0.06718486	11584.82
95.8	0.04283896	9169.434

Suma

8552403

k =

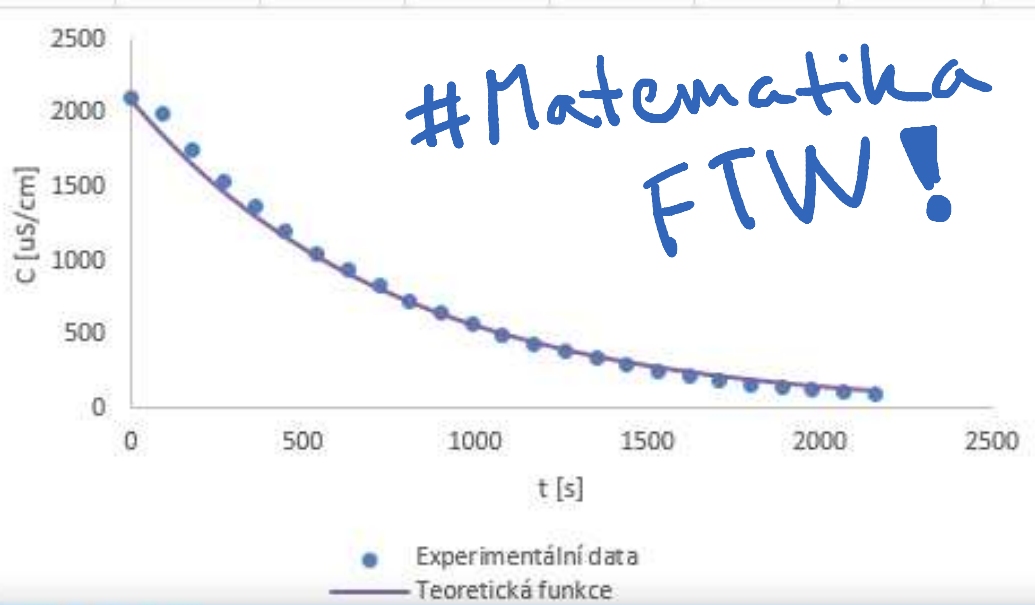
-0.005

$$[X] = [X]_0 \cdot e^{-kt}$$

t [min.]	t[s]	C [μS/cm]	CT [μS/cm]	Δ2
0	0	2100	2100	0
1.5	90	1994	1866.70416	16204.23
3	180	1756	1659.32592	9345.877
4.5	270	1538	1474.986	3970.764
6	360	1373	1311.12501	3828.515
7.5	450	1204	1165.46786	1484.726
9	540	1052	1035.99224	256.2483
10.5	630	936	920.900492	227.9951
12	720	829	818.594658	108.2711
13.5	810	730	727.654313	5.502248
15	900	644	646.816827	7.934512
16.5	990	569	574.95984	35.51969
18	1080	498	511.085679	171.235
19.5	1170	435	454.307507	372.7798
21	1260	380	403.837008	568.2029
22.5	1350	338	358.97344	439.8852
24	1440	291	319.093912	789.2679
25.5	1530	252	283.64473	1001.389
27	1620	222	252.133714	908.0407
28.5	1710	189	224.123359	1233.65
30	1800	162	199.224765	1385.683
31.5	1890	141.9	177.092238	1238.494
33	1980	123.3	157.418484	1164.071
34.5	2070	107.7	139.930353	1038.796
36	2160	95.8	124.385034	817.1042

Suma 46604.18
 k = -0.00131

Výsledky Řešitele

Řešitel došel k aktuálnímu řešení, které splňuje všechny omezující podmínky.

Uchovat řešení Řešitele
 Obnovit původní hodnoty

Zpět do dialogového okna Parametry Řešitele
 Stručné sestavy

Sestavy
 Výsledková
 Citlivostní
 Limitní

Řešitel došel k aktuálnímu řešení, které splňuje všechny omezující podmínky.

Řešitel provedl 5 iterací, pro které nedošlo k výraznému posunu účelu. Vyzkoušejte nastavení menší konvergence nebo jiného počátečního bodu.

Čas potřebný k poklesu koncentrace na vybranou hodnotu

- Víme, jak spočítat koncentraci v daném čase

$$[X] = [X]_o * e^{-kt}$$

- Osamostatníme pro t

$$t = \frac{-\ln[X] - \ln[X]_o}{k}$$

- Dosadíme hledané hodnoty koncentrace (ty si určíme např. trojčlenkou z výchozí koncentrace)

Závěrečná zpráva

- Elektronicky (soubor formátu Excelu) do odevzdávnice
- Budou obsahovat:
  1. Parametry experimentů (včetně určení k a τ z objemu a toku), experimentální data, graf, tabulka s přehledem hodnot času zadržení a rychlostní konstanty určených různými metodami
  2. Určení rychlostní konstanty z experimentálních dat linearizací
  3. Určení rychlostní konstanty regresní analýzou
  4. Výpočty času potřebného pro pokles na 50 % a 5 % výchozího obsahu pro všechny tři typy určení rychlostní konstanty
- Jeden odstavec textu (vložit textové pole do prvního listu) se zamyšlením na téma „Co může způsobovat rozdíl mezi metodami určení hledaných parametrů?“
- Hodnotím pouze splněno/nesplněno, ale musím se v tom nějak vyznat!
- V Isu je „šablona“